

Obiteljski život Roma u Međimurju.

Frančić, Stela

Undergraduate thesis / Završni rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:145974>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-09**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

Stela Frančić

OBITELJSKI ŽIVOT ROMA U MEĐIMURJU

ZAVRŠNI RAD

Zagreb, 2021.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA
ODSJEK ZA SOCIOLOGIJU

STELA FRANČIĆ
OBITELJSKI ŽIVOT ROMA U MEĐIMURJU

ZAVRŠNI RAD

Mentor: prof. dr. sc. Renato Matić

Sumentor: dr. sc. Ivan Perkov

Zagreb, 2021.

SAŽETAK

U ovom se radu tematizira romska nacionalna manjina u sjevernom dijelu Hrvatske, točnije u Međimurskoj županiji, s posebnim naglaskom na obiteljske aspekte njihova života. U radu se sagledavaju materijalni i nematerijalni aspekti romskog života i kulture. Sociologija prepoznaje značaj procesa socijalizacije, a taj je proces izrazito izazovan za pripadnike romske nacionalne manjine jer oni, u pravilu, imaju lošije materijalne i životne uvjete i teži pristup obrazovanju i tržištu rada od pripadnika većinskog i drugih naroda. Materijalna deprivacija utječe i na povećanu stopu devijantnog ponašanja Roma. Primarna, obiteljska, socijalizacija također se kod pripadnika ove manjine znatno razlikuje od one drugih naroda pa se u radu analizira i obiteljska okolina te specifične društvene uloge koji roditelji i (često mnogobrojna) rodbina imaju u životima mladih Roma. Svrha ovog rada je opisati poteškoće manjinske populacije Roma u hrvatskom društvu te oblike njihove društvene integracije.

Ključne riječi: Romi, loši uvjeti, obiteljski život, socijalizacija, integracija

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
2. DOLAZAK ROMA U MEĐIMURJE.....	2
3. SOCIOLOGIJA OBITELJI	3
4. UVJETI ŽIVOTA.....	4
4.1. PRIVREDNI SASTAV ROMSKOG STANOVNIŠTVA.....	4
4.2. OPSKRBA ŽIVOTNIM POTREPŠTINAMA	5
4.3. STAMBENI PROSTOR	6
5. OBILJEŽJA ROMSKIH KUĆANSTAVA	7
5.1. FUNKCIONIRANJE ROMSKE OBITELJI	9
5.2. VRSTE ODGOJA I UTJECAJI NA ROMSKO RODITELJSTVO	10
5.3. ŽIVOT ROMSKIH ADOLESCENATA	11
5.4. OBRAZOVANJE ROMA	12
6. DELINKVENTNO PONAŠANJE	13
6.1. PRISUTNOST DELINKVENCije U OBITELJI	14
6.2. POLOŽAJ ROMKINJA U OBITELJI	15
7. ZAKLJUČAK.....	17
8. LITERATURA	18

1. UVOD

Romi su tradicionalno nomadski narod porijeklom iz Indije. Od 1970-ih godina službeno se nazivaju Romina. Sama riječ *Rom* potječe od izraza „romani chib“ i prevodi se kao čovjek. Pojava Roma na hrvatskim područjima seže u 14. stoljeće, pojavili su se prvo u Dubrovniku, a kasnije u Zagrebu.

Položaj Roma oduvijek je bio nepovoljan te se pomoću različitih Nacionalnih programa Romi pokušavaju integrirati u hrvatsko društvo, no njihova je kultura vrlo čvrsta. Romski način života je supkultura koja se temelji na romskim etnostereotipima. Društveni jaz moći i utjecaja negativno utječu na percepciju drugih o Romima. Brojni stereotipi o Romima stvaraju nepovoljne uvjete života koji dodatno otežavaju već težak život romske populacije. Tome doprinosi i specifični obiteljski život Roma koji je značajno drugačiji od života pripadnika drugih naroda.

Cilj ovoga rada je prikazati i analizirati status Roma u hrvatskom društvu te skrenuti pozornost na njihov način života i prepreke s kojima se svakodnevno suočavaju.

U prvoj cjelini iznosi se normativni okvir koji regulira status Roma kao manjinske populacije u Republici Hrvatskoj. Opisan je dolazak Roma u Međimurje te je definirana sociologija obitelji radi lakšeg praćenja obiteljskog života koji se kroz rad pokušava detaljnije analizirati. Nadalje, pobliže su opisani uvjeti u kojima žive Romi. U radu se opisuje i izgled njihovog stambenog prostora te prikazuje način opskrbe potrepštinama za „normalan“ život. Treća cjelina govori o interakcijama i svakodnevnom životu Roma u Međimurju. Objašnjavaju se karakteristike romskih kućanstava, pozadina odgojnog procesa te međuljudski odnosi unutar obitelji. Zadnja cjelina detaljnije opisuje problematiku delinkvencije unutar romske manjine i položaj žena u romskoj kulturi.

2. DOLAZAK ROMA U MEĐIMURJE

Podaci Državnog zavoda za statistiku iz posljednjeg popisa stanovništva iz 2011. godine u govore da 16 975 Roma živi u Republici Hrvatskoj od kojih su se 5107 nastanili u Međimurskoj županiji.

Prava Roma kao nacionalne manjine regulirana su najvišim hrvatskim normativnim aktom Ustavom u kojem stoji:

Članak 3.

Sloboda, jednakost, nacionalna ravnopravnost i ravnopravnost spolova, mirotvorstvo, socijalna pravda, poštivanje prava čovjeka, nepovredivost vlasništva, očuvanje prirode i čovjekova okoliša, vladavina prava i demokratski višestranački sustav najviše su vrednote ustavnog poretka Republike Hrvatske i temelj za tumačenje Ustava. [NN 113/00., čl. 2., 9. 11. 2000.]

Članak 15.

U Republici Hrvatskoj jamči se ravnopravnost pripadnicima svih nacionalnih manjina.

Ravnopravnost i zaštita prava nacionalnih manjina uređuje se ustavnim zakonom koji se donosi po postupku za donošenje organskih zakona. [NN 113/00., čl. 7., 9. 11. 2000.]

Zakonom se može, pored općega biračkog prava, pripadnicima nacionalnih manjina osigurati posebno pravo da biraju svoje zastupnike u Hrvatski sabor.

Pripadnicima svih nacionalnih manjina jamči se sloboda izražavanja nacionalne pripadnosti, slobodno služenje svojim jezikom i pismom i kulturna autonomija. [NN 113/00., čl. 7., 9. 11. 2000.]

Hrvoje Šlezak u svome radu *Demogeografska i sociokulturna obilježja romske populacije u Međimurju* (2010) ukratko opisuje dolazak Roma u Međimursku županiju. Napominje kako Romi imaju različita imena; najzastupljenija su *Cigani*, *Gipsy* i *Gitanosi*. Na temelju provedenih jezičnih istraživanja koja potvrđuju srodnosti između „[...] romskog romani chib jezika s pojedinim dijalektima sjeverozapadne Indije“ (Šlezak, 2010, prema: Dragun, 2000) zaključuje se da je Indija porijeklo Roma.

Selidba Roma nije bila svojevoljna, već su se Romi počeli seliti zbog agresorskih napada Madmuha Gaznija. Šlezak (2010) tvrdi kako su prvo stigli na područje Afganistana i Irana, a kasnije na područje Armenije.

Dolazak Roma u Europu (točnije na područje današnje Grčke) bilježi se u 11. stoljeću. Uspješno širenje jugoistočnom Europom postigli su za vrijeme osmanskih vojnih pohoda. Njihove vještine kao što su kovačko majstorstvo te izvrstan rad s konjima doprinijelo je „[...] uživa[nju] poseb[nog] status[a] van uobičajene dihotomije vjernici-nevjernici“ (Šlezak, 2010, prema Marashiakova i Popov, 2001) kod Osmanlija.

Za vrijeme 15. stoljeća Romi naseljavaju područja srednje i zapadne Europe. Nakon Grčke, prostor Rumunjske glavno je središte Roma. Početkom 16. stoljeća postaju robovi koji su se nerijetko koristili kao predmet plaćanja. Tek tri stoljeća kasnije (1844.) usvojen je prvi zakon o oslobađanju Roma.

Nadalje, autor (Šlezak, 2010) govori kako se 1688. godine u Legradu prvi put pojavljuje romsko krštenje djeteta vojvode Ivana (prema: Hrvatić i Ivančić, 2000). Daljnjih godina nema mnogo novih naseljavanja; sve do 1850.-tih godina. Posljedica ukidanja ropstva u Rumunjskoj bila je doseljavanje velikih romskih skupinama, koji su pripadali romskoj skupini Koritara, pretežito na područja Međimurja i Podravine (prema Hrvatić i Ivančić, 2000). Matica rođenih općine Podturen prvi je pisani dokument koji daje naznaku za doseljenje Roma Koritara u Međimurje koji u ovim prostorima započinju sjedilački, a ne nomadski stil života.

Iako postoje mnogo sličnih značajki, autor pobliže radi distinkciju između međimurskih Roma i Roma u ostatku Hrvatske. Naglašava kako međimurski Romi govore jezikom ljimba d bjaš čime se radi distinkcija od većine ostalih Roma. Govornici ovog jezika nazivaju se Bajašima. Prepoznatljivi su po izradi predmeta od drveta. Izrađivali su različite zdjele, pribor za jelo te druge kućne potrepštine. (Šlezak, 2010, prema Hrvatić, 2004).

3. SOCIOLOGIJA OBITELJI

Jedna od socioloških poddisciplina relevantnih za ovu temu je sociologija obitelji. Prema Ashley Crossman (2020) sociologija obitelji definira se kao disciplina sociologije koja se proučava obitelj kao jedno od ključnih društvenih institucija socijalizacije pojedinca. Vlasta Štalekar (2010:2) definira obitelj kao „prv[u] životn[u] skupin[u] kojoj pripadamo; ona je više od zbroja pojedinaca koji dijele jedinstven fizički i prosocijalni prostor“. Svaka obitelj

uvjetovana je specifičnom strukturom. Kako bi što točnije mogli razmotriti obitelj, najvažniji alat koji možemo koristiti je obiteljska kultura. Na obitelj ponajviše utječe kultura iz koje ona dolazi, no važni su i ostali faktori kao što je dob, spol, rasa, etnicitet i slično.

Bitno je naglasiti kako sa začetkom obitelji započinje i proces socijalizacije. Tijekom ovog dugotrajnog procesa pojedinac stječe i oblikuje svoje vrednote, ponašanja, stavove, običaje i slično. Na temelju svojih iskustava i interakcijama s drugima, pojedinac oblikuje samoga sebe (Raboteg-Šarić, 1997).

4. UVJETI ŽIVOTA

4.1. PRIVREDNI SASTAV ROMSKOG STANOVNIŠTVA

Šlezak (2010:106) tvrdi kako „[u]pravo načini privređivanja, odnosno ostvarenja prihoda, predstavljaju obilježje koje karakterizira današnji romski način života“. Dohodovna struktura je temelj za pojedinosti koje su specifične za romski dio populacije.

Glavna gospodarska karakteristika za romsko stanovništvo je visoka stopa nezaposlenosti. To je vidljivo prema podacima koje navodi autor; od ukupno 175 kućanstava u Međimurskoj županiji, tek 15 njih ostvaruje prihode stalnim radnim odnosom; zaposlenjem na neodređeno ili određeno vrijeme uz redovitu prijavu zaposlenih na Hrvatski zavod za mirovinsko osiguranje. U svakom kućanstvu zaposlen je samo jedan član. Od tih 15 zaposlenih pojedinaca samo je jedna osoba ženskog spola (Šlezak, 2010).

Nakon toga, Šlezak naglašava tri glavna faktora koja uvelike utječu na nisku stopu zaposlenosti: diskriminacija tijekom zapošljavanja, niska razina obrazovanja te pogodnosti koje dobivaju ako nisu zaposleni. Zbog novaca dobivenih od različitih socijalnih primanja, koja u velikom broju slučajeva prelazi visinu mogućeg dohotka u slučaju radnog odnosa, skloni su ne zapošljivati se. Više od 90% obitelji ostvaruje takvu vrstu prihoda. Uz to, treba napomenuti važnost doplataka za djecu koji ostvaruje 81, 14% kućanstava. Autor smatra kako trenutna situacija u politici i zakonskoj regulaciji Republike Hrvatske doprinosi strukturnom planiranju rađanja djece u romskim obiteljima (Šlezak, 2010).

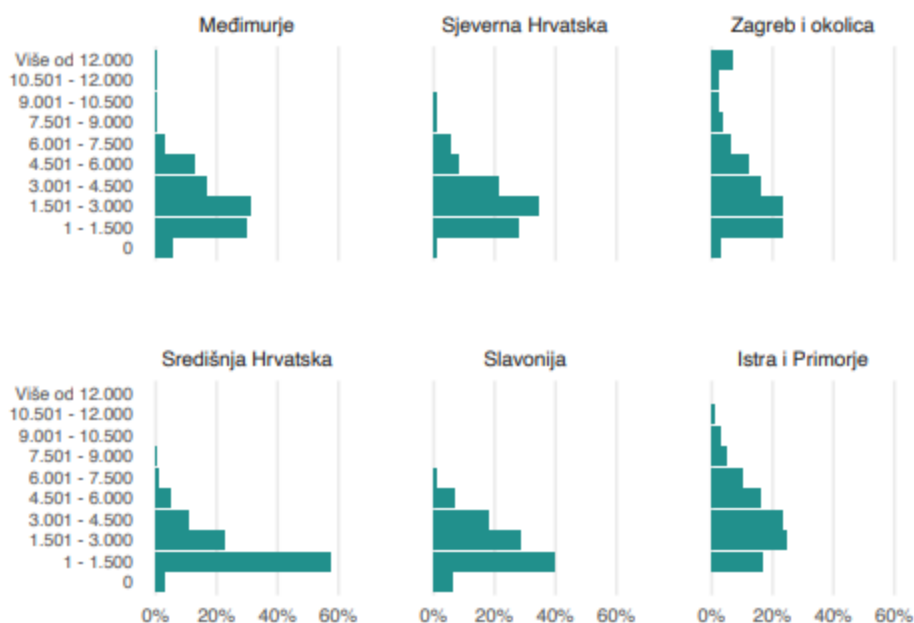
Osim financijska sredstava koje dobivaju od države, često se bave poslovima na nestandardnim lokacijama. Štambuk (2005: 99) spominje kako većina istraživača Roma smatra da modernizacija okolnih društava stvara sve veći jaz na socio-profesionalnoj razini između

Romi i većinskog dijela ostatka populacije. Mnogi prikupljaju i prodaju sekundarne sirovine, bave se trgovinom te provode toplije mjeseci u turističkim područjima gdje prodaju suvenire.

U izvještaju za Hrvatsku *Socijalno uključivanje djece Roma* (RECI+) (Šikić-Mićanović et al., 2015) uspoređeni su podaci između nezaposlenih Roma u Međimurju i Rijeci. U Međimurju gotovo većina Roma, 98% je nezaposleno, dok u Rijeci samo 15%.

Prikazani grafikoni pobliže opisuju financijsko stanje Roma u različitim regijama. Ispitanici nisu direktno pitani za točan iznos prihoda koji primaju po mjesecu, već su im bile ponuđene kategorije od nula do 12 000 kuna koje su trebali zaokružiti; stoga podaci nisu u potpunosti točni, ali pokazuju razlike dohodaka između različitih regija u Hrvatskoj (Klasnić, Kunac i Rodik, 2020).

Grafikon pokazuje da najzastupljeniji dohodak Roma u međimurskom kućanstvu iznosi od 1501 do 3000 kuna, dok je iznos veći od 4 500 kn prisutan manje od 10%. Nešto više od 5% kućanstava nema nikakvih prihoda, a oko 15% prima od 4 5001 do 6000 kuna (Klasnić, Kunac i Rodik, 2020).

Grafikon1. Regionalne razlike u ukupnim mjesečnim prihodima kućanstava (Klasnić, K., Kunac, S. & Rodik, P. (2020) *Uključivanje Roma u hrvatsko društvo*)

4.2. OPSKRBA ŽIVOTNIM POTREPŠTINAMA

Standard života romske populacije nerijetko se poistovjećuje s kvalitetom uvjeta za život. Karakteristika prema kojoj su Romi poznati jest loši životni uvjeti. Infrastruktura romskih naselja je temelj za naznaku njihove kvalitete života. Kod mnogih kućanstava koja nemaju

osnovnu infrastrukturu primjećuje se težak socijalni položaj. Iako visok udio kućanstava koristi električnu energiju, mnoga kućanstva nemaju vlastiti priključak, već koriste tuđi. Najčešći izvor struje je od rodbine ili pak najbližeg susjeda koji posjeduju priključak (Šlezak, 2010).

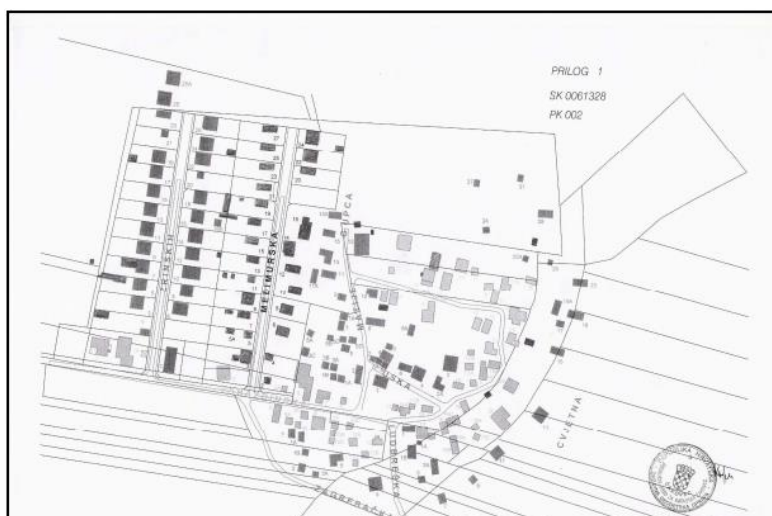
Iako se vrlo dobro snalaze sa strujom, opskrba pitkom vodom predstavlja im velik problem. Šlezak (2010) naglašava da je od 175 kućanstava samo 15 priključeno na javni vodoopskrbni sustav. Samostalnu opskrbu vodom imaju tek 22 kućanstva. U romskim domaćinstvima popularno je imati ručne pumpe uz svoj rezidencijalni prostor (42, 86% kućanstava koristi ručne pumpe). U tekstu se ističe značajnost doseljenja romske populacije na prostore raspoložive plitkom vodom i područja s postojanjem „[...] temeljnica na maloj dubini“ (Šlezak, 2010: 145).

4.3. STAMBENI PROSTOR

Fizički/vizualni naseljeni prostor utječe na viđenje Roma kao zajednice koja je društveno isključena. Međimurska romska naselja pogoduju društvenoj segregaciji romske zajednice naspram ostatka stanovništva.

Šlezak (2010) grupira romska naselja u Međimurju u tri skupine uzimajući u obzir prostorni položaj. Prva grupa sastoji se od samostalnih romskih naselja, Parag i Piškorovec, dok drugu skupinu predstavljaju veća naselja koja su odvojena od ostatka naselja kome pripadaju. Treća skupina sastoji se od naselja koja imaju dijelove ili ulice naselja čija je većinska populacija hrvatsko stanovništvo.

Sva romska naselja prepoznatljiva su prema nepravilno zbijenom tipu;

Slika 1. Nacrt novog i starog dijela Kuršanca (Šlezak, 2010)

karakterizira ih divlja, neplanirana izgradnja objekata na nekog određenom području. Posljednjih godina mogu se vidjeti pokušaji uvođenja reda u njihove prostore, no rezultati se djelomično vide. Na slici se jasno vidi razlika između novog plansko naseljenog dijela

Kuršanca i starog, neplansko naseljenog (Šlezak, 2010).

Svega nekoliko sela romske populacije ima betonirane prometnice. Čak i postojeće zbog neobnavljanja od njihova nastanka nisu u vrlo dobrom stanju. Najčešće dominiraju makadamske ceste. Vremenske nepogode naselja pretvore u blato što samo gomila probleme u higijenskom i zdravstvenom području. Autor (Šlezak, 2010) pohvaljuje kako Kuršanec, Kotoriba i Piškorovec imaju povlasticu asfaltiranih prometnica. Zelene površine nisu karakteristične za romska naselja; drveća su većinom posječena radi ogrjeva.

Iako im je jedna od glavnih karakteristika mnogobrojnost članova kućanstva, sam stambeni prostor sastoji se od jedne sobe koja ima više funkcija. Ona istovremeno zadovoljava potrebe kuhinje i spavaće sobe. Kako bi se oslobodio prostor u toplijim danima štednjak za kuhinju premješta se van iz stambenog objekta. Jedan krevet gotovo uvijek se dijeli s jednom ili više osoba. Nedostatak fizičkog prostora ograničava imanje svakodnevnih potrepština kao što su stolovi i stolice. U ovakvim uvjetima živi više od jedne trećine romskog kućanstva u selu Kuršanec. Oko 25% romske populacije posjeduju objekte s dvije prostorije, ali je u skoro svim slučajevima jedna prostorija pretvorena u sobu (Šlezak, 2010).

Usprkos građenju novih uobičajenih obiteljskih kuća i mogućnosti uređenja tavanskog dijela kuće, samo se mali broj prostorija pripremao za življenje. Iako je potencijal vidljiv, autor govori kako je „[o]čito [...] zajedničko življenje obitelji jednog od tradicijskih obilježja kojih se Romi teško odriču“ (Šlezak, 2010: 143).

Veliki utjecaj na njihovo zdravstveno stanje te način života predstavlja sanitarni čvor. Svoje nužde prisiljeni su obavljati u okolnom prostoru njihovog boravka. Više od polovice kućanstava ima wc van objekta, a tek 20% ima wc unutar samog objekta (Šlezak, 2010).

5. OBILJEŽJA ROMSKIH KUĆANSTAVA

„Velika obitelj gotovo je pravilo u romskoj tradiciji“ (Štambuk, 2005: 94). Temelj romskih kućanstava jest obitelj, visok stupanj zajedništva i povezanosti. Uz to, glavna karakteristika je visoka razina rodnosti. Šlezak (2010) je istražio od koliko članova se sastoje romska kućanstva u Kuršancu. U ovoj tablici prikazani su rezultati njegova istraživanja. Može se zaključiti da su

Tablica 1. Kućanstva romskog naselja Kuršanec prema broju članova (Šlezak, H. (2010) *Demografska i sociokulturna obilježja romske populacije u Međimurju*)

romska kućanstva pretežito višebrojna. Najviše prevladavaju kućanstva s pet članova, a zatim sa 6 pa 7 i 8 članova obitelji. Manje od 6% kućanstava broji 2 člana obitelji. Autor navodi da su ta kućanstva mladi bračni

Broj članova kućanstva	Broj kućanstava	Udio (%)
1	19	10,86
2	10	5,71
3	15	8,57
4	17	9,71
5	27	15,43
6	22	12,57
7	20	11,43
8	20	11,43
9	15	8,57
≥10	10	5,71
Ukupno	175	100

parovi bez djece ili pak stariji kojima su se djeca odselila.

Radi lakše usporedbe prikazana je tablica koja sadrži podatke o članovima kućanstava ostalim selima u Međimurju kao što su Strahoninec, Donji Kraljevec, Goričan, Mala Subotica

Ime županije	Grad ili općina	Ime grada/ općine	Prosjecan broj osoba u kućanstvu
1120	Međimurska	Općina Donji Kraljevec	Broj kućanstava 3,34
1121	Međimurska	Općina Donji Kraljevec	Broj osoba -
1122	Međimurska	Općina Donji Vidovec	Broj kućanstava 3,08
1123	Međimurska	Općina Donji Vidovec	Broj osoba -
1124	Međimurska	Općina Goričan	Broj kućanstava 3,35
1125	Međimurska	Općina Goričan	Broj osoba -
1126	Međimurska	Općina Gornji Mihaljevec	Broj kućanstava 3,14
1127	Međimurska	Općina Gornji Mihaljevec	Broj osoba -
1128	Međimurska	Općina Kotoriba	Broj kućanstava 3,12
1129	Međimurska	Općina Kotoriba	Broj osoba -
1130	Međimurska	Općina Mala Subotica	Broj kućanstava 3,58
1131	Međimurska	Općina Mala Subotica	Broj osoba -
1132	Međimurska	Općina Nedelišće	Broj kućanstava 3,28
1133	Međimurska	Općina Nedelišće	Broj osoba -
1134	Međimurska	Općina Orehovica	Broj kućanstava 3,63
1135	Međimurska	Općina Orehovica	Broj osoba -
1136	Međimurska	Općina Podturen	Broj kućanstava 3,38
1137	Međimurska	Općina Podturen	Broj osoba -
1138	Međimurska	Općina Pribislavec	Broj kućanstava 3,48
1139	Međimurska	Općina Pribislavec	Broj osoba -
1140	Međimurska	Općina Selnica	Broj kućanstava 3,20
1141	Međimurska	Općina Selnica	Broj osoba -
1142	Međimurska	Općina Strahoninec	Broj kućanstava 3,20
1143	Međimurska	Općina Strahoninec	Broj osoba -
1144	Međimurska	Općina Sveta Marija	Broj kućanstava 3,22
1145	Međimurska	Općina Sveta Marija	Broj osoba -
1146	Međimurska	Općina Sveti Juraj na Bregu	Broj kućanstava 3,13
1147	Međimurska	Općina Sveti Juraj na Bregu	Broj osoba -
1148	Međimurska	Općina Sveti Martin na Muri	Broj kućanstava 3,24
1149	Međimurska	Općina Sveti Martin na Muri	Broj osoba -
1150	Međimurska	Općina Šenkovec	Broj kućanstava 3,18

Tablica 2. Broj članova kućanstava u selima u Međimurju (Državni zavod za statistiku (2011))

i ostalo. Prema ovim podacima vidi se prosječan broj članova kućanstava u ostalim selima, a to je 3 osobe po kućanstvu što je skoro duplo manje od romskih.

Romsko stanovništvo se većinom sastoji od mladih ljudi. Štambuk (2005) navodi dva razloga za ovakvu situaciju. Prvi razlog je rađanje većeg broja djece s obzirom na ostatak populacije, a drugi je dob života Roma koji traje kraće od dobi većinske populacije. Najbrojnija su kućanstva koja se sastoje od mladih pojedinaca; do 18 godina (4 i više). Međimurska županija ima 46,1% takvih kućanstava.

5.1. FUNKCIONIRANJE ROMSKE OBITELJI

Način na koji funkcionira romska obitelj vuče korijene još od praindijske tradicije (Elijaš, M. i Laklija, M., 2014, prema: Hrvatić, 2004). Romi u različitim područjima svijeta imaju različitu kulturu. Premda je njihova kulturna vrlo raznolika, neka obilježja temeljna su za sve Rome, a to su: odanost prema ne samo obitelji, već i cijeloj romskoj zajednici, vjerovanje u egzistenciju boga i vraga, vjerovanje u čarke, sudbinu te mogućnost prilagodbe na različite uvjete. Za romsku kulturu potrebno je naglasiti važnost glazbe, plesa, religije i mitova (Elijaš, M. i Laklija, M., 2014, prema: Rumbak, 2006). Obitelji su gotovo uvijek mnogobrojne. Na čelu obitelji je muškarac koji se smatra hraniteljem obitelji te donosi sve odluke. Žena je zadužena za održavanje kućanstva i brigu o djeci (Elijaš, M. i Laklija, M., 2014, prema: Šućur, 2004). Već od rane dobi, djeca su uključena u roditeljske poslove što se odražava u njihovom redovitom obrazovanju (Elijaš, M. i Laklija, M., 2014, prema: Nacionalni program za Rome, 2003).

U istraživanju *Zlouporaba sredstava ovisnosti kod romskih zajednica u Međimurskoj županiji* (2019) Jadranke Ivandić Zimić pobliže se opisuje obiteljski odnos te ističe majčinska emocionalna podrška i očevo prisustvo u doprinosu kod kuće financijskom potporom. Djeci je zabranjeno konzumiranje alkoholnih pića, pušenje cigareta te noćni izlasci. Od mladih adolescenata romskog podrijetla očekuje se poštovanje ženskog roda i naglašava se međusobna povezanost i potpora svih članova obitelji, i u slučaju „[...] kada bi nešto loše napravili [...]“ (Ivandić Zimić: 2019, 17).

Jedan od većih problema jest zapuštenost djece radi nedostatka vještina u odgoju. U istraživanju se spominje vikanje i fizičko nasilje nad starijom djecom, no većinski dio sudionika ne smatra nasilje nad djecom kao velik problem. Najvećim problemom smatra se alkohol zbog

izazivanja fizičkog sukoba muškarca nad ženom. Osim alkohola, javljaju se problemi kao što su droga i klađenje. Zbog potrošnje novca na klađenje, roditelji romskog podrijetla su često prisiljeni krasti (muškarci) i prositi (žene). Autorica navodi kako nedostatak financijskih sredstava uzrokuje bračne sukobe koji često prelaze u fizičke. Također, ispitanici su svjesni problema preranog stupanja u brak. Autorica navodi problem kako mlade djevojke od 14 do 15 godina bez roditeljskog dopuštenja stupaju u brak i već prije punoljetnosti rode nekoliko djece i bježe k muškarcu (Jadranka Ivandić Zimić, 2019).

Odnos između starijih i mladih nije savršen. Iskazuje se nepoštivanje mladih prema starijima. Predstavnik ističe neposlušnost mladih Roma s obzirom na situaciju prije. Uz to, autorica navodi kako je prosječna smrtnost Roma od 45. do 55. životne dobi, dok se 60 godina života smatra dubokom starosti. Ispitanici navode promjene kao što je prisiljena ženidba s 13 ili 14 godina. Govore kako danas to nije tako prisutno zbog kontrole centra za socijalnu skrb i policije.

Naglašava se povećanje prava žena. Žene danas također mogu biti glava kuće, dok je ranije ženi bilo zabranjeno pojaviti se u blizini muškarca. No, važne odluke za zajednicu donesene su od strane muškarci na redovitim sastancima bez savjetovanja s mladima ili ženama (Jadranka Ivandić Zimić, 2019).

5.2. VRSTE ODGOJAI UTJECAJINA ROMSKO RODITELJSTVO

Šućur (2003) pobliže objašnjava što sve utječe na način na koji romska populacija odgaja svoju djece. Opisuje fizička i verbalna ponašanja koja su smatrana normalna u okružju Roma. Autor napominje kako se pod roditeljstvom smatraju pokušaji roditeljske kontrole nad djetetom te uspješnost socijalizacije djeteta u društvu.

Romski roditelji pojavili su uvjetovani kulturnom tradicijom te ekonomskim i društvenim statusom. Konstantno su pod kontradiktornim pritiskom s jedne strane od njihove kulture, a s druge strane od ostatka populacije čija očekivanja zahtijevaju prilagodbu većini stanovnika te države u kojoj se nalaze (Šućur, 2003).

Zbog izoliranosti romskih zajednica u malom prostoru, uloga te zajednice je vrlo utjecajna na ponašanje samog djeteta. Njihova djeca nisu samo odgajana od strane roditelja, već cijele zajednice. Tome pridonosi veličina njihov stambeni objekt čiji je obiteljski prostor ujedno i prostor zajednice (Šućur, 2004, prema Liegeois, 1986).

Za razliku od sociokulturnih očekivanja neromske djece (završetak srednje škole, odlazak na fakultet i slično), romska djeca su prisiljena ući u „odrasli“ svijet mnogo ranije što povlači nisku razinu integriranosti u obrazovnoj sferi života te rano sklapanja braka i rađanja djece. Mladim adolescentima je oduzeta prilika proživljavanja prijelaznog doba iz adolescencije u sazrelu, odraslu osobu (Šućur, 2004). Preskakanje adolescencije može biti pogubno za samog pojedinca i njegov daljnji razvitak u društvu. Prema Graovac (2010:262) adolescencija je temelj za „[...] stvaranje seksualnog identiteta, separacija od roditelja, smanjenje ovisnosti o skupini vršnjaka i učvršćivanje strukture ličnosti identifikacijom i konsolidacijom selfa“ (prema Pernar, 2008:).

Osim navedenih faktora, na odgoj djece utječu razvijenost naselja u kojem se nalaze; osnovna infrastruktura koja uključuje struju, vodovod, zadovoljene uvjete osnih elemenata standarda stambenog objekta u kojem žive, nezaposlenost, blizina vrtića, obrazovnih ustanova, trgovina i slično (Šućur, 2004: 847).

5.3. ŽIVOT ROMSKIH ADOLESCENATA

Prema navedenom istraživanju glavna zabava mladih Roma u zajednici jest nogometno igralište, škola ili samo naselje. „[S]voje slobodno vrijeme provode neorganizirano, uglavnom na mobitelu i druženju s prijateljima po naselju“ (Jadranka Ivandić Zimić: 2019,17). Rijetko idu u diskoteku u Čakovcu ili kino. Ispitanici iskazuju želju za postojanjem zabavnog sadržaja u svojem naselju kao što su kafići, klubovi, teretane te romski nogometni klub. Smatraju kako im ti sadržaji nisu dostupni drugdje jer često osjećaju diskriminaciju zbog svojeg podrijetla.

Kasnije Ivandić Zimić (2019) provela je kvantitativno istraživanje u kojem je bilo 146 sudionika¹ ispitano o njihovom svakodnevnom okruženju, zaštiti, obitelji i slično. Navedeni statistički podaci govore kako Romi znatno više negativno gledaju na svoje okruženje. Gotovo duplo više Roma (46,7% napram 26,1% Hrvata) smatra kako mnogo ljudi nema dovoljno novaca za hranu i odjeću. Također, više od pola Roma (51,4% za razliku od Hrvata 18,8%) stanje svojih kuća vidi kao stare i loše. Percepcija prisutnosti droge kod romskih učenika (62,7%) jest 14 puta veća nego kod hrvatskih (4,3%). Također, romsko okruženje obilježavaju krađe, svađe, fizički sukobi, alkohol i strah. Primjećujemo znatnu razliku između okruženja romske i hrvatske

¹ 51,7% ispitanika je bilo izjašnjeno kao pripadnici romske populacije, a 48,3% kao pripadnici hrvatske nacionalnosti

populacije. Ivandić Zimić (2019) govori kako postoji veća prisutnost otvorenosti i podrške u obiteljima hrvatske nacionalnosti nego romske što potvrđuje varijabla *U mojoj obitelji razgovaramo o svemu*. Već 84,3% Hrvata je odgovorilo sa „često“ za razliku od Roma kojih je na to odgovorilo 52% (sa često).

Nadalje, autorica primjećuje povećanu prisutnost alkohola, cigareta i problema s policijom kod roditelja romske populacije. Na varijablu *Jedan ili oba moja roditelja imali su probleme s policijom* samo 1,8% Hrvata odgovorilo je s često, dok su Romi zaokružili ovaj odgovor šest puta više (9,5%). Rezultati pokazuju kako je pušenje jednog/oba roditelja gotovo duplo češća kod Roma (59,5%) nego kod Hrvata (31,4%).

Zanimljiva je činjenica kako Romi jače iskazuju želju za pohađanjem i ljubav prema školi (zbog osjećaja sigurnosti u samoj ustanovi), no „[...] svoje ponašanje učenici Romi procjenjuju lošijim od učenika Hrvata, odnose između nastavnika i učenika procjenjuju lošijim te rjeđe od učenika Hrvata procjenjuju da ih drugi učenici poštuju“ (Ivandić Zimić: 2019, 36).

5.4. OBRAZOVANJE ROMA

U spomenutim činjenicama zaključuje se važnost komponente obrazovanja koja utječe na daljnji tok razvitka romske populacije. Šlezak (2013) navodi kako je školovanje ključni element poteškoća romskih kulturnih, društvenih i gospodarskih struktura te izvor njihovog marginaliziranog položaja. Nažalost, veći dio romske populacije nije pismen zbog toga što nisu ni pohađali neki oblik naobrazbe. Tek nedugo vidi se pomak unaprijed; veći postotak polaženja i uspješnijih prolaska osnovnoškolskog obrazovanja. Višu razinu obrazovanja, završetak srednje škole nije toliko uobičajen, dok posjedovanje fakultetskog obrazovanja imaju svega dvije osobe (Šlezak, 2013).

Začarani krug nezaposlenosti i niske stope obrazovanja se nastavlja. Niska razina obrazovanja uzrokuje nisku stopu zaposlenosti (visoku stopu nezaposlenosti), a posljedica niske stope zaposlenosti jest niska razina obrazovanja.

Šlezak (2013) pobliže opisuje obrazovni sastav romske populacije na primjeru naselja Kuršanec. Istraživanje je podijeljeno na populaciju koja je odustala od obrazovanja tijekom

Razina obrazovanja	Nisu pohađali školu	Odustali od školovanja tijekom OŠ	Završili samo osnovnu školu	Završili srednju školu
Broj osoba	102	245	69	18
%	23,50	56,45	15,90	4,15

Tablica 4. Obrazovni sastav stanovništva romskog naselja Kuršanec (Šlezak, 2010)

osnovne škole, one koje su završili osnovnu školu te one koji su navršili srednju školu.

Autor navodi kako gotovo četvrtina Roma starijih od 15 godina nije uopće pohađala školu. Dobiveni rezultati govore da je tijekom školovanja više od pola ispitanika odustalo već u osnovnoj školi (56,45%), dok je 15,90% uspješno završilo istu. Postotak završene srednje škole je znatno manji te glasi samo 4,15%. Šlezak (2013) napominje kako nitko u provedenom istraživanju nije posjedovao visoko obrazovanje niti bio u procesu visokoškolske naobrazbe.

Za bolje razumijevanje, navodim podatke obrazovanje cjelokupne Međimurske županije. Vidi se postojanje ogromno razlike. Autor (Šlezak, 2013) navodi da prema indeksu obrazovanja vrijednost ² cjelokupne županije ima 1,64, dok indeks romske populacije iznosi 0,00 zbog nepostojanja visokoobrazovne osobe.

Šlezak (2013) navodi kako mnogi autori naglašavaju rješenje na mnogobrojne prepreke romske populacije integraciju romske zajednice u hrvatsko društvo. Za romsku populaciju škola predstavlja prvi korak k izgradnji integracijskih odnosa s mjesnim stanovništvom.

6. DELINKVENTNO PONAŠANJE

Delinkventno ponašanje spada u područje poremećaja ponašanja. Ono uključuje teže oblike poremećaja u ponašanju, kaznena djela i neke kriminalne aktivnosti (Zrilić, 2011). U primarne činitelje Kristić (2014) ubraja disfunkcionalnost obitelji, odnose između roditelja i djece i/ili između djece, nezainteresiranost roditelja i problemi zdravstvene naravi i kod roditelja i delinkvenata.

² Indeks obrazovanosti autor računa prema navedenoj formuli $IO = \frac{OI \times OII}{OI \times OIII}$. IO predstavlja indeks obrazovanja, <OI> stanovništva koje ne posjeduje završenu osnovnu školu, OII dio stanovništva koji ima završenu srednju školu te OIII udio stanovništva koji ima završeno fakultetsko obrazovanje.

6.1. PRISUTNOST DELINKVENCije U OBITELJI

Situacija u romskim obiteljima nije velika nepoznanica. Zbog siromaštva, načina ponašanja, kulture i ostalih indikatora dovoljno smo upoznati s prisustvom delinkvencije u

	Romi	Ostali
Poremećeni odnosi ali bez svađa i sl.	38	25
Fizička razrčunavanja	39	21
Otac alkoholičar	79	40
Majka alkoholičarka	46	18
Drugi član obitelji alkoholičar	50	17
Otac sklon skitnji	28	12
Majka sklona skitnji	38	10
Otac sklon neradu	59	19
Majka sklona neradu	59	18
Otac sklon promiskuitetu	1	3
Majka sklona promiskuitetu	1	4
Otac osuđivan za kažnjiva djela	16	12
Majka osuđivana za kažnjiva djela	3	3
Drugi član obitelji osuđivan za kažnjiva djela	33	12

Tablica 3. Učestalost patoloških pojava u obiteljima maloljetnih delinkvenata u Međimurju (Magdalenić, I. (1995) "Romska komponenta" maloljetničke delinkvencije u Županiji međimurskoj

njihovim kućanstvima. Tablica sadrži podatke (u postocima) o procjenama prisutnosti patološkog ponašanja u obiteljima maloljetnih delinkvenata u Međimurju. Većina očeva u romskoj obitelji konzumira alkohol na dnevnoj bazi (79%), dok gotovo duplo manje je alkoholičara prisutno u obiteljima neromske nacionalnosti. Također, svađe u kojima je prisutna tjelesna borba zbivaju se skoro (50%) dvostruko više kod romskih obitelji. Veliki postotak (60%) oba roditelja romske populacije pokazuje ogromnu nezainteresiranost za rad (Magdalenić, 1995).

Kasnije, autor spominje kako su od (tadašnjih) 3 000 Roma, gotovo svi (95%) bili u Centru za socijalni rad. „[...] [M]ogu tu opću informaciju samo dodatno ilustrirati: više od 95% očeva i majki maloljetnih delinkvenata romske nacionalnosti [...] nije završilo niti osnovnu školu, zaposlen je jedva svaki peti otac i svaka dvadeseta majka maloljetnih Roma“ (Magdalenić, 1995: 56).

6.2. POLOŽAJ ROMKINJA U OBITELJI

Nadalje, važno je naglasiti težak položaj žena romske nacionalnosti, premda su gotovo sve Romkinje nezaposlene. Njihovi poslovi najčešće se odvijaju unutar svog kućanstva. U znanstvenom članku *Prirodno kretanje romskog stanovništva u Međimurskoj županiji – slučaj romskog naselja Kuršanec* Hrvoje Šlezak (2010) tvrdi kako romska žena ima dvije funkcije, a to su: funkcija domaćice i majke (prema: Škarić – Jurić i sur., 2007). Romske obitelji su gotovo uvijek patrijarhalne. Glavnu riječ vodi muškarac, iako žena vodi brigu oko kućanskim potrebštinama i odgoja djece. Ona je u potpunosti podređena muškarcu te nema pravo glasa.

„Romi su kao skupina ugroženi, međutim, Romkinje često trpe trostruku diskriminaciju: što su siromašne, što su Romi i što su žene (Štambuk, 2005: 203). Život žene predviđen je već od njezina rođenja. Karakteristično za njih je rana udaja, višestruko rađanje te doživotna uloga kućanice i majke. One snose odgovornost očuvanja romske kulture i identiteta. Normalna su očekivanja da Romkinje prije braka budu djevice te vjerne svome mužu do kraja smrti.

Kako bi se kontrolirala ženska seksualnost, Štambuk (2005: 204) govori kako je obrazovanje za njih ograničeno te se ubrzo nakon početka puberteta moraju udati čime se pokušava onemogućiti njezina seksualna aktivnost. Želja za višom razinom školovanja ili pak nekog zaposlenja smatra se kao pokušaj odricanja romskog identiteta.

U knjizi *Kako žive hrvatski Romi* Lynette Šikić-Milanović je provela terensko istraživanje u kojemu je ispitano dvadeset Romkinja u pet hrvatskih županija: Sisačko-moslavačka, Varaždinska, Koprivničko-križevačka, Karlovačka te Međimurska županija; točnije područje sela Kuršanec, Lončareva i Piškorovca. Autorica navodi da iako su Romkinje dobrovoljno pristale na intervju, nije bila u stanju uvijek razgovarati nasamo s njima, već u prisustvu njihovih muževa. Istraživanje pokazuje da je prosječan broj udaje sa 16, 5 godina. Autorica povezuje ranu udaju i odgovornosti koje dolaze s obitelji s visokom razinom nepismenosti. Od dvadeset žena, 16 njih živi s mužem. Najniža dob roditelja je dvanaest godina, dok su samo dvije Romkinje rodile u dvadeset i prvoj godini života. Prosječna godina rađanja jest 17, 5. Više od polovice žena imaju troje ili četvero djece (Šikić-Milanović, 2005).

Razina obrazovanja kod Romkinja vrlo je niska. Manje od polovice žena (9) nema završeno ni osnovnu školu, dok se sedmero žena samo školovalo prvih četiri razreda. Triju žena nije bilo u stanju završiti osnovnu školu.; tek dvije osobe imaju završenu srednju školu. Razlog ovakvog niskog obrazovanja bile su bile socijalne odgovornosti kojima su primorane posvetiti se od ranih godina; čuvanje braće i sestara tijekom majčinog rada ili pak sakupljanje bilja i

prošenje. Prošenje je dopušteno samo djeci i ženama jer se ono smatra sramotnim za muškarce. Oduzimanje prava na školovanje samo ojačava patrijarhalnu kulturu u obitelji te održava običaj rađanja i nepolaska u školu kod ženske djece. Gotovo nijedna žena nije svjesna nepogodnosti koje ona trpi. Rijetko koja od njih smatra svoju situaciju nepravednom (Šikić-Milanović, 2005:205-206).

Nadalje, autorica problematizira i pojašnjuje razlog nijekanja rodni razlika:

„Ta nesposobnost priznavanja diskriminatornih praksi [...] upućuje [...] na to kako Romi smatraju da je to nevažno u usporedbi s problemima koji njih tište. [...] [Većina njih tvrdi] da je slab materijalni položaj (oskudica, siromaštvo...) glavni problem domaćinstva, što jasno pokazuje da su opterećeniji poteškoćama vezanim uz [životni] opstanak [...] i ne ostavljaju dovoljno prostora za specifične probleme (kao što su rodna pitanja)“ (Šikić-Milanović, 2005: 207).

7. ZAKLJUČAK

Iako Romi nisu oduvijek bili prisutni na hrvatskim prostorima, prema navedenim podacima vidimo da su se u Republici Hrvatskoj uglavnom nastanili na sjeveru Hrvatske; skoro trećina romske populacije nalazi se u Međimurskoj županiji. Povijesne seobe Roma uvriježile su se u njihov način života i njihovu kulturu. Premda imaju neke svoje zajedničke elemente, njihova manjina nije u potpunosti homogena. Romi iz različitih krajeva Hrvatske govore različitim jezicima te su različite vjeroispovijesti (većinom poprimljene iz tog područja). Nezaposlenost, neimaština, siromaštvo, loša infrastruktura, obrazovanje su samo nekoliko problema s kojima su svakodnevno suočavaju. Ovi problemi međusobno se isprepliću; jedan problem povlači niz drugih. Romkinje su prisiljene napustiti osnovne škole kako bi pazile svoje bližnje i prošle na ulicama. Zbog egzistencijalnih nepodobnosti (većina njih ima prihode manje od 3 000 kuna), status žene romskog podrijetla još će neko duže vrijeme biti marginaliziran i zanemaren. Zabrinutost svakodnevnim preživljavanjem i življenje u patrijarhalnim obiteljima odvraća im pozornost od takvih „nevažnih“ pitanja te i žene same ne shvaćaju važnost svojih prava. Romska kućanstva obično broje mnogo više članova nego obitelji u općoj populaciji. Većina Romkinja se udaje i rađa u ranim dobi života. Još kad su u stadiju adolescencije rađaju djecu. Moglo bi se reći da djeca rađaju djecu. Njihov način života ubrzava im proces odrastanja i oduzima priliku stvaranja vlastitog identiteta. Ostatak populacije često ih gleda s prijezirom te ne pruža priliku upoznati njih i njihov način života. U prilog tome ne pomaže im asocijacija s delinkventnim ponašanjima koje je skoro duplo zastupljena u njihovim obiteljima. No unatoč tomu što ima Roma koji se ponašanju delinkventno i neprimjereno, ne znači da ih treba automatski sve osuđivati.

8. LITERATURA:

Knjige:

1. Klasnić, K., Kunac, S. & Rodik, P. (2020) Uključivanje Roma u hrvatsko društvo: žene, mladi i djeca. Zagreb: Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade Republike Hrvatske.
2. Štambuk, M. (ur.) (2005) Kako žive hrvatski Romi = How do Croatian Roma Live. Zagreb, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.

Članci:

1. Crossman, A. (2019). The Sociology of the Family Unit. ThoughtCo. (zadnje posjećeno: 12.1.2021.) <https://www.thoughtco.com/sociology-of-the-family-3026281>
2. Elijaš, M. i Laklija, M. (2014). Work Experience of Social Workers with Roma Families. *Socijalne teme*, 1 (1), 116-116. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/177569>
3. Graovac, M. (2010). Adolescent u obitelji. *Medicina Fluminensis*, 46 (3), 261-266. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/59249>
4. Ivandić Zimić, J. (2019). ZLOUPORABA SREDSTAVA OVISNOSTI KOD ROMSKIH ZAJEDNICA U MEĐIMURSKOJ ŽUPANIJI. Sveučilišna tiskara d.o.o. HRVATSKI ZAVOD ZA JAVNO ZDRAVSTVO Preuzeto s : <https://www.hzjz.hr/wp-content/uploads/2020/01/IZVJESCE-o-istrazivanju-Romi-FINAL.pdf>
5. Krstić, Ž. (2014). Činitelji delinkventnog ponašanja. *Jahr*, 5 (2), 323-348. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/134785>
6. Magdalenić, I. (1995). "ROMSKA KOMPONENTA" MALOLJETNIČKE DELINKVENCije U ŽUPANIJI MEĐIMURSKOJ. *Ljetopis socijalnog rada*, 2 (1), 51-51. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/198122>
7. Raboteg-Šarić, Z. (1997). Uz temu - SOCIJALIZACIJA DJECE I MLADEŽI. *Društvena istraživanja*, 6 (4-5 (30-31)), 423-425. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/31605>
8. sociologija. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža*, 2020. Pristupljeno 9. 1. 2021. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=56944>>.
9. Šikić-Mićanović, L., R.Ivatts, A., Vojak, D. i Geiger-Zeman, M. (2015) Socijalno uključivanje djece Roma (RECI+): Izveštaj za Hrvatsku. Zagreb: Pučko otvoreno učilište Korak po korak (zadnje posjećeno: 11.1.2021.) https://www.unicef.hr/wp-content/uploads/2015/09/RECI_Croatia-report_CRO-final-WEB.pdf
10. Šlezak, H. (2010). Demografska i sociokulturna obilježja romske populacije u Međimurju. magistarski rad. Zagreb: Prirodoslovno-matematički fakultet.
11. Štalekar, V. (2010). Dinamika obitelji i prvi teorijski koncepti. *Medicina Fluminensis*, 46 (3), 242-246. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/59246>
12. ŠUČUR, Z. (2004). UTJECAJ SOCIODEMOGRAFSKIH ČIMBENIKA NA POIMANJE ROMSKOGA RODITELJSTVA I ODRASTANJA. *Društvena istraživanja*, 13 (4-5 (72-73)), 843-865. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/16240>
13. Ustav Republike Hrvatske (Narodne novine, br.56/90). https://www.usud.hr/sites/default/files/dokumenti/Redakcijski_prociscen_tekst_Ustav_a_Republike_Hrvatske_Ustavni_sud_Republike_Hrvatske_15._sijecnja_2014_.pdf
14. Zrilić, S. (2011). POVEZANOST BJEŽANJA S NASTAVE I MALOLJETNIČKE DELINKVENCije. *Magistra Iadertina*, 6. (1.), 71-81. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/87330>

Grafikon:

1. Grafikon 1: Regionalne razlike u ukupnim mjesečnim prihodima kućanstava - Klasnić, K., Kunac, S. & Rodik, P. (2020) Uključivanje Roma u hrvatsko društvo: žene, mladi i djeca. Zagreb: Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade Republike Hrvatske.

Slike:

1. Slika 1: Nacrt novog i starog dijela Kuršanca - Šlezak, H. (2010). Demografska i sociokulturna obilježja romske populacije u Međimurju. magistarski rad. Zagreb: Prirodoslovno-matematički fakultet.

Tablice:

1. Tablica 1: Kućanstva romskog naselja Kuršanec prema broju članova - Šlezak, H. (2010). Demografska i sociokulturna obilježja romske populacije u Međimurju. magistarski rad. Zagreb: Prirodoslovno-matematički fakultet.
2. Tablica 2: Broj članova kućanstava u selima u Međimurju (Državni zavod za statistiku (2011)) - Državni zavod za statistiku (2011). Privatna kućanstva prema broju članova, popis 2011. Zagreb: Državni zavod za statistiku zadnje posjećeno: 12.1.2021. <https://www.dzs.hr/hrv/censuses/census2011/results/censustabs.xls.htm>
3. Tablica 3: Učestalost patoloških pojava u obiteljima maloljetnih delinkvenata u Međimurju - Magdalenić, I. (1995). "ROMSKA KOMPONENTA" MALOLJETNIČKE DELINKVENCije U ŽUPANIJI MEĐIMURSKOJ. Ljetopis socijalnog rada, 2 (1), 51-51. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/198122>
4. Tablica 4: Obrazovni sastav stanovništva romskog naselja Kuršanec – Šlezak, H. (2010). Demografska i sociokulturna obilježja romske populacije u Međimurju. magistarski rad. Zagreb: Prirodoslovno-matematički fakultet.